

Cistercencs i templers a la Catalunya Nova: *amistat o enfrontament?*

JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ
Acadèmic i director de l'Arxiu Nacional de Catalunya

En la col·laboració anterior vàrem exposar que en general hi havia una bona amistat, que arribava a la confraternitat, entre cistercencs i templers, sobre la base principalment del paper que sant Bernat va tenir en la defensa de l'orde en els primers anys de la seva singladura. Aquesta empatia, però, es trencava quan uns i altres es trobaven amb la realitat diària, especialment quan ambdós ordes havien de defensar el seu patrimoni en aquells llocs on tots dos hi tenien drets per donació dels nobles o fidels benefactors dels respectius ordes. Si no hi havia confluència d'interessos no hi havia problemes, però si en una determinada contrada hi concorrien tots dos, si un d'ells no es retirava, sovint s'originaven conflictes que malmetien les tradicionals bones relacions entre cistercencs i templers.

Creu templer de l'església del castell de Gardeny (Lleida).

A la pàgina dreta, església romànica de Sant Gil al poble d'Albió, terme de Llorac, esmentada a mitjan segle XII.

En les pàgines anteriors, Barberà de la Conca, amb el seu castell templer, des de la carretera que va a Pira i a Montblanc.

Per a més informació:

Oficina de Gestió de La Ruta del Cister
C. de Sant Josep, 18
43400 Montblanc
Tel. 977 86 12 32
info@larutadelcister.info
www.larutadelcister.info

HORARI:

De dilluns a dijous,
de 9 a 14h i de 15.30
a 19h. Divendres,
de 9 a 15h.

Al bell mig de les tres comarques que integren la Ruta del Cister, els templers reberen dels comtes de Barcelona i d'Urgell el castell i lloc de Barberà (1132-1133), on, atesa la importància del patrimoni, hi crearen el 1172 una comanda. Les donacions dels membres de la mitjana i petita noblesa de la contrada ben aviat ampliaren les donacions comtals inicials, de manera que les seves possessions ultrapassaren l'àmbit estricte de la comarca i s'estengueren al Tarragonès -on crearen una sotscomanda dependent al Rourell-, a l'Alt Camp -on tenien drets a la Riba-, a l'Anoia -on tenien un mas a Òdena-, al Solsonès -amb drets a Cardona, Su, Riner, Gravalosa-, al Pla d'Urgell -on tingueren temporalment el castell d'Aguilella (Barbens)- i al Segrià -on senyorejaren Vensilló (els Alamús).

En aquesta mateixa zona de la Catalunya Nova -l'Alt Camp, la Conca de Barberà i l'Urgell- els cistercencs hi fundaren també els seus tres monestirs principals, Santes Creus, Poblet i Vallbona. En un territori relativament petit era molt difícil que en algun lloc no coincidissin els dos ordes germans, perquè sovint la pietat dels donadors de béns a l'Església, en aquest cas representada pels centres monàstics o religiosos, repartien els seus donatius entre els diversos centres, amb l'esperança que la seva actitud benèfica en aquest món els assegurés la vida eterna. Tant Poblet, Santes Creus i Vallbona com la casa de Barberà havien creat una xarxa de benefactors que maldaven per emular-se recíprocament. Com a resultat de les donacions rebudes i de la bona administració, els quatre centres religiosos arribaren a constituir un patrimoni important que a més de riquesa els proporcionà poder i prestigi social.

La defensa puntual dels seus respectius patrimonis fou l'origen de petits enfrontaments entre els templers i

els cistercencs en aquestes contrades, que en la major part dels casos, acabats amb sentències arbitrals o amb concòrdies amistoses, representaren excepcions de la norma general, caracteritzada per la bona amistat i l'excel·lent relació que els unia.

Vegem, però, les situacions de fricció que els templers de Barberà tingueren amb els seus tres monestirs cistercencs veïns, així com també el caire i la solució que s'adoptà.

L'ACTITUD DE VALLBONA

El patrimoni de la comanda de Barberà s'havia estès cap al nord, aconseguint importants drets a Conesa, Segura, la Sala, Montargull, Vallfogona, Albió i la Torre d'Albió.

Albió fou un dels primers en què els templers hi adquiriren drets en aquest sector. El 1170 un cavaller establert aquí ingressà a la casa de Barberà, a la qual concedí tots els béns que posseïa en aquest lloc. En els anys posteriors els frares eixamplaren el patrimoni inicial amb noves adquisicions que propiciaren gairebé que tota la vila i el seu terme els pertanyés. Malgrat, però, que el domini dels frares al lloc fos molt considerable, el 1192 el monestir de Vallbona comprava a un matrimoni d'Albió una casa a la vila i un celler. Al cap de poc temps el cenobi hi incrementava el seu domini gràcies a la donació que Ermessèn d'Albió li feia amb motiu del seu ingrés a la comunitat cistercenca.

Els frares, però, no hi posseïen tots els drets, ja que Berenguera de Llorac —una important senyora feudal de la contrada— també n'hi tenia. Aquesta circumstància representava un entrebanc per als templers, que maldaren fins a aconseguir que Berenguera els cedís també els seus drets, mitjançant la seva vinculació amb la comunitat templera. Tot i que la normativa canònica de l'orde prohibia acceptar dones en els seus convents, a la casa de Barberà s'havien ja donat casos, anteriors en el temps, de dones que passaren a formar part de la comunitat com a "donades". Aquestes senyores, tot i que havien d'obeir els manaments del director o comanador i havien d'adaptar la seva vida amb més o menys rigor al model religiós de l'orde, vivien en estatges diferents dels dels frares. L'ingrés com a donada de Berenguera es va formalitzar mitjançant un acte d'especial rellevància que va merèixer fins i tot l'assistència del responsable màxim dels templers de la corona catalana i de Provença, fra Hug de Montlaur. En presència dels frares de la casa, del seu comanador i d'altres responsables catalans, aquesta noble dona es lliurava solemnement el 27 de desembre de 1237, com

Plaça de Sant Bernat Calbó dins el recinte del monestir de Santes Creus. Al fons, la façana de l'església amb la porta de mig punt, de darreries del segle XIII.

a donada de la casa del Temple de Barberà. Al mateix temps, en agraïment, Berenguera cedia als frares tots els drets que posseïa al castell i vila d'Albió. L'any següent, amb motiu d'atorgar el seu testament el 29 d'abril, confirmava aquesta cessió.

Els parents de Berenguera, però, disconformes amb la decisió de la dona i sentint-se perjudicats, ben aviat presentaren les seves reclamacions als templers, que suscitaren diversos plets. Al final, els frares aconseguiren mantenir els drets que Berenguera els havia concedit a Albió, per bé que hagueren de desembossar importants sumes de diners per tallar les pretensions dels parents de la dona.

Paral·lelament, les monges de Vallbona, sentint-se també perjudicades per la generosa donació de Berenguera en favor dels templers, presentaren causa contra els frares. Tot i que aquests darrers, per cessió dels seus drets, eren els propietaris d'Albió, per a la defensa d'aquest patrimoni designaren la donada Berenguera de Llorac perquè s'ocupés de solucionar la problemàtica, ja que les monges havien acudit a la justícia de l'arquebisbe. El mes de març de 1240 la dita dona, d'acord amb els comanadors templers de Barberà i Vallfogona, nomenava com a procurador Berenguer de Milà de la causa que es jutjava entre ella i l'abadessa i convent de Vallbona, sota examen de dos canonges de la catedral de Tarragona. Sembla que la sentència d'aquests eclesiàstics fou favorable als interessos de Vallbona, de manera que els templers es veieren obligats a canviar l'estratègia i optar per l'adquisició, mitjançant compra, dels drets que hi

posseïa el cenobi cistercenc. El resultat d'aquesta nova política es materialitzà el 4 d'octubre de 1250, quan el comanador i frares de Barberà compraren per 650 sous barcelonesos doblencs a l'abadessa i convent de Vallbona els seus drets a la vila i terme d'Albió, que se cenyien a uns censos anuals de 8 mitgeres i 1 quartera de blat, a mesura de Cervera, 3 mitjos quaters i la meitat de mig quarter de vi, cinc gallines i mitja i tres fogasses i mitja.

D'aquesta manera, mitjançant la compra dels drets de les monges a Albió, es donava per acabat el conflicte entre els templers de Barberà i el monestir de Vallbona a Albió.

SANTES CREUS

Al llarg de la segona meitat del segle XII, quan els templers i els cistercencs començaren a ampliar el seu patrimoni més enllà dels seus respectius nuclis inicials, tot i que en alguns llocs hi conflüen els interessos d'uns i altres, no es donaren en general enfrontaments destacables. Per contra, el segle següent enregistra tres llocs on s'originaren friccions entre els templers de Barberà i els cistercencs de Santes Creus: el castell de Montferri, el lloc de Vilagrasseta -en ambdós el monestir hi tenia la preeminència- i el castell de Montbrió de la Marca -on la preeminència corresponia a la comanda templera.

A Montferri -castell de Puigtinyós, en aquesta època- els problemes derivaren del testament de la noble Guilleuma de Montcada, la qual llegà el castell i els molins que tenia al seu terme a Santes Creus. Als templers, d'altra banda, els deixava un cens anual de 10 quarteres d'ordi a percebre dels esmentats molins. El monestir hagué de solucionar diversos problemes abans de poder possessionar-se de l'herència de la seva benefactora, que implicaren el desembossament d'importants quantitats de diners. Els templers, de la seva banda, reclamaven als nous propietaris dels molins la part que els havia deixat Guilleuma, a la qual petició els monjos s'hi negaven al·legant que els frares havien de contribuir en la part proporcional de les despeses que havien tingut per possessionar-se dels esmentats béns. Després de tres anys d'insistència, els templers aconseguiren que els cistercencs acceptessin l'arbitratge del rector de Montblanc, sota pena de 20 morabatins. Aquest àrbitre sentencià el 18 de setembre de 1237 que Santes Creus havia de lliurar les esmentades 10 quarteres, a més de les 30 no satisfetes, als templers, els quals, de la seva banda, havien de contribuir amb la prorrata dels 1.750 sous amb què el monestir havia redimit el castell i molins de Puigtinyós, quantitat que Santes Creus podia bestreure de les 30 quarteres endarrerides que devia.

L'actual Castell de Rocamora conserva les restes de l'antic castell de Puigtinyós o de Montferri, esmentat l'any 1010. El 1214 pertanyia al monestir de Santes Creus. Actualment acull un important restaurant. Es pot visitar.

Aquest litigi, d'altra banda, fou aprofitat per Santes Creus per presentar una queixa contra la casa de Barberà. Els templers havien aconseguit a Vilagrasseta una cavalleria que els havia donat Ponç de Montpaó. Com que el lloc pertanyia a Santes Creus per donació el 1227 de Guillem de Cervera, aquest monestir reclamava que els frares l'havien de posseir pels monjos. En aquest tema l'àrbitre donà la raó als cistercencs. Aquest aspecte de la sentència, però, no agradà gens als templers, ja que no estaven disposats a reconèixer Santes Creus com a senyor feudal d'una propietat seva, amb les obligacions que això comportava, i molt especialment la de reconèixer-lo com a senyor. Per evitar aquesta subordinació al cenobi, els templers optaren per arribar a un acord amb els cistercencs: el 9 de juny de l'any següent canviaren la cavalleria de Vilagrasseta per 2 mitgeres d'ordi i 1 de blat de les 7 que anualment lliurava Berenguer de Riquer al monestir. Hom fixava que el cens no comportaria cap mena de reconeixement ni de submissió dels templers vers els cistercencs.

Si aquestes dues querelles se solucionaren amb relativa facilitat i sense l'esmerç de gaire temps, el litigi que s'originà arran de Montbrió de la Marca entre la casa de Barberà i el monestir de Santes Creus durà en el temps i implicà diverses actuacions judicials que d'alguna manera enterboliren les relacions entre els dos centres religiosos. Comportà, a més, les intervencions de l'arquebisbe de Tarragona i del monarca, tal com veurem.

El litigi s'originà arran del testament d'Arnau de Ponts, del 9 de setembre de 1248, en què, entre altres disposi-

cions, lliurava el seu cos per enterrar a Santes Creus, al qual monestir, a més, cedia el seu cavall i la quadra de la Servera, situada en el terme del castell de Montbrió. Així mateix, feia hereva universal la seva filla Saurina, si bé establí que, en el cas que morís sense legítima descendència, el castell de Montbrió fos per a Santes Creus.

Quan aquest cavaller es casà amb la seva muller, Saura de Castellet, pels 1.500 morabatins d'or que la dona aportà al matrimoni en concepte de dot, Arnau els hi assegurà sobre els castells de Montbrió i el Talladell, prop de Tàrrrega. L'hereva, Saurina, va finir abans de la seva mare, havent establert en el seu testament un llegat de 50 morabatins en favor de Santes Creus. Així mateix, la desaparició prematura de la dona accionava la substitució fixada pel seu pare i que assignava Montbrió a Santes Creus.

La vídua, però, no només es negava a lliurar el castell de Montbrió a Santes Creus sinó també la deïxa dels 50 morabatins, de manera que per defensar el seu capteniment acudí a la justícia reial. Jaume I delegà la solució de l'assumpte en el jutge Guillem Calbet, qui el 1265 condemnava Saura a deixar en favor de Santes Creus el castell de Montbrió. La dona presentà diverses al·legacions que se saldaren amb diverses sentències sempre desfavorables a Saura, fins que finalment Jaume I, el 1267, declarava que el monestir prengués possessió del castell. Amb tot, la dona, en la defensa dels seus drets, arribà encara a un acord amical amb el cenobi. El 8 de març de 1269 se signava a Barcelona una concòrdia pel tenor de la qual Saura tindria, dels drets senyorials, dotze quinzenes parts, restant-ne tres per als cistercencs; i quant als

drets feudals, a la dona li pertanyerien quatre de les cinc parts, mentre que el monestir en tindria la cinquena restant. Saura accedia també a pagar al monestir els 50 morabatins que havia llegat la seva filla als monjos.

Saura, malgrat l'acord subscrit amb els cistercencs, no devia restar prou satisfeta amb la decisió que havia pres i cercà una solució que li fos més avantatjosa econòmicament. Era conscient que els templers de Barberà en aquells anys maldaven per ampliar el seu patrimoni en els llocs veïns. Montbrió, per tant, entrava dins la seva òrbita d'expansió. Convençuda que no deixarien escapar l'ocasió, els oferí la compra del castell. En efecte, els frares acceptaren l'oferta i el 31 d'agost de 1269 se signava a Lleida l'instrument de compravenda pel qual Saura venia al mestre provincial del Temple els drets que tenia en els castells de Montbrió i Talladell pel preu de 900 morabatins alfonsons d'or i un vitalici de per vida de 1.100 sous barcelonesos, a més de l'obligació de la casa de Barberà de donar anualment aliments i vestits als seus col·laboradors Nicolau Mascaró i Galcerà i Guillem de Montagut. Per embolicar encara més l'assumpte, Saura, potser intranquil·la per haver ocasionat un greuge important al monestir i per cercar la pau de la seva consciència, no havent passat encara un mes de la venda feta als templers, el 20 de setembre següent posava el castell de Montbrió en possessió de Santes Creus sobre la base de la venda que li havia fet per la quantitat de 725 morabatins i 350 sous barcelonesos.

El fet de la doble venda posà ben aviat en conflicte els dos compradors, Santes Creus i la casa de Barberà, ja

que ambdós jurídicament es creien amb drets sobre el castell de Montbrió. Els interessats intentaren una solució pacífica mitjançant diverses reunions entre els seus procuradors. Com que això no fou possible perquè ningú s'avingué a afliuixar en les seves pretensions, optaren per presentar el cas a la justícia de l'arquebisbe de Tarragona, Bernat d'Olivella, qui delegà en el seu oficial Berenguer de Quadres perquè el resolgués.

Després d'haver escoltat els arguments de cada part i d'haver demanat que li fossin presentats tots els documents acreditatius de la seva respectiva propietat, i d'haver interrogat diversos testimonis, el jutge Berenguer dictà la seva sentència el 24 de gener de 1275, al cap de cinc anys i mig que s'hagués iniciat la querrel·la. La sentència era favorable als templers, als quals reconeixia que tenien més dret en tot allò que hi havia tingut Saura abans del dia 31 d'agost de 1269, data en què els va vendre Montbrió. D'altra banda, condemnava l'abat i monestir a silenci perpetu en aquest assumpte.

Als templers, de la seva banda, no els agradava la intromissió que el monestir havia fet a Montbrió i que minvava el seu domini sobre el lloc i els seus habitants. Hi havia un aspecte en aquest sentit que volien solucionar especialment: el delme que els homes del lloc satisfien als monjos segons un acord que havien signat amb Santes Creus, abans que el lloc fos comprat pels templers. En aquest conveni els habitants de Montbrió s'havien compromès a donar durant quinze anys el delme dels fruits als monjos, amb la condició que aquests els deslliuressin del jou de Saura de Ponts. Els frares de Barberà

acudiren novament a la justícia de l'arquebisbe per posar fi a aquesta intromissió. El seu oficial Berenguer de Quadres citava el 23 d'agost de 1277 els representants del monestir perquè deixés de percebre aquests delmes i arribés a una amigable composició amb els templers pels cinc anys que els havia percebut indegudament.

Tot i que els monjos veieren tallades a través de la justícia eclesiàstica les seves pretensions sobre Montbrió, Santes Creus no desaprofità cap ocasió per ampliar el domini que hi havia aconseguit. D'entrada hi tenien els drets que Saura els havia cedit sobre els molins, que el monestir va ampliar adquirint per compra el 1276 la part que hi posseïa un home de Sarraí. Al cap d'una dècada, amb motiu d'haver acceptat a l'hospital dels Pobres el castlà de Montbrió, Pere de Torre, la seva dona Sança concedia als cistercencs tot els drets inherents a la castlania i que li pertanyien. A més de la castlania i els drets sobre els molins, Santes Creus posseïa a Montbrió la quadra de la Servera per donació d'Arnau de Ponts en el seu testament de 1248. Aquesta intromissió dominical del monestir motivava que alguns habitants de Montbrió conreessin també terres d'aquesta partida pertanyent a Santes Creus, i viceversa, que cultivadors de la quadra de la Servera ho fessin també en el terme pertanyent als templers. Calia, per tant, determinar primer les fitacions exactes de la quadra i després fixar les obligacions de cada conreador. El 26 d'octubre de 1299 dos representants de cada part es reuniren a Montbrió i acordaren pacíficament les línies divisòries de la quadra i les obligacions dels terratinents afectats.

CONCLUSIONS:

Les friccions entre els templers de Barberà i els centres monàstics de Vallbona i Santes Creus, pel que hem exposat a les línies precedents, no foren gens tempestuoses sinó que cada comunitat defensà legalment els drets que havia aconseguit. Quan no pogueren posar-se d'acord, acudiren a la justícia de l'arquebisbe de Tarragona i acompliren després les sentències que els seus oficials havien dictat.

Aquestes petites desavinences ocasionades per la defensa del patrimoni de cadascú, però, no enterboliren les bones relacions entre tots tres. Pot ser simptomàtic del que acabem de dir la reacció de la comunitat quan a final de gener de 1308 fou assabentada, mitjançant carta de Jaume II, de les acusacions que pesaven sobre els templers i de les ordres de detenció que havia donat el monarca. El capteniment dels monjos fou exemplar, tal com expressaren a la carta de resposta que feren arribar al monarca: primer, els seus sentiments foren de consternació per la notícia, així com també de compassió vers els seus germans templers per la tribulació que estaven sofrint; i en segon lloc, després que la comunicació del rei fos llegida a la sala capitular davant els monjos i els conversos, s'adreçaren tots a l'església per pregar a Déu perquè il·luminés el monarca en tot l'afer, dotant-lo d'un cor recte i dòcil, i perquè també portés al bon camí de l'Església l'orde dels templers. No tots els cistercencs tingueren aquesta actitud caritativa i apiadada. En la propera col·laboració veurem com, en un capteniment oposat, Poblet aprofità l'ocasió per reclamar la possessió de la part de l'Esplugu de Francolí que havien adquirit els templers. ■